

Lőrincné Istvánffy Hajna: Európai pénzügyek Múlt, jelen, jövő

(Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1996. 510 oldal)

Ahogy közeledik az a bűvös határnap, amikor Magyarország – több vagy kevesebb kelet-közép-európai országgal együtt – megkezdheti majd csatlakozási tárgyalásait az Európai Unió képviselőivel, egyre gyorsabb ütemben szaporodnak az integrációval foglalkozó tudományos tanulmányok és népszerűsítő írások – valamint az ehhez kapcsolódó kormányzati intézkedések. Az előző magyar kormány példamutató előrelátással létrehozta az Európai Ügyek Hivatalát, amelyet a mostani kormány átcsoportosított az egyik minisztériumtól a másikhoz, s integrációs kabinettel és stratégiai munkacsoporttal gyarapította a felkészülést előkészítő szervezetek számát. Ha arra gondolunk, mekkora követelményeket támaszt majd a csatlakozás a magyar vállalkozásokkal, munkavállalókkal és kormányzattal szemben, s milyen alapvető (korántsem csupán kedvező!) változásokat hoz mindannyiunk életébe, akkor üdvözlünk kell minden törekvést, amely az Európai Unióval kapcsolatos tudásunkat gyarapítja – a magyar kormány európai kommunikációs stratégiájának keretében született ismeretterjesztő írásoktól és filmekktől egészen az olyan nagyigényű tudományos vállalkozásokig, mint amilyen Lőrincné Istvánffy Hajna legújabb könyve.

Pedig az Európai pénzügyek című könyv – noha a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó integrációs sorozatának első kötetei közül való – a szó szoros értelmében valójában nem is kifejezetten az európai integrációval foglalkozó munka; horizontja sokkal tágabb: a 19. század utolsó negyedétől a harmadik évezred kezdetéig feszülő hidat tár elénk a szerző. Egy olyan függőhidat, amelynek egyik vége a múlt biztos pilléréen nyugszik ugyan, a másik azonban szivárványként ível a nagyratörő nyugat-európai politikusok álma: a gazdasági és pénzügyi unió felé.

A hat fejezetből álló könyv tulajdonképpen hármasság tagolású: az első száz oldal az EGK kialakulását megelőző időszak pénzügyi történetét tekinti át, az utolsó száz oldal pedig az EU kelet-európai kibővülésének pénzügyi feltételeit és követelményeit tárgyalja. A mű gerince az a bő háromszáz oldal (négy fejezet), amely az EK-n belüli pénzügy-politikai koordináció fejlődésének főbb szakaszait mutatja be, természetesen a gazdasági és monetáris unió esélyeinek, a közös (egységes) valuta bevezetésének szentelve a legnagyobb teret.

A bevezető fejezet általános pénzügytörténeti áttekintés: a nemzetközi valutarendszer alkotóelemeivel és működési mechanizmusaival, valamint ezek fejlődésével ismerkedhet meg az olvasó. A leírásban szereplő számtalan tény, esemény közötti eligazodást nagyban megkönnyíti, ha mindvégig szemünk előtt tartjuk az igen hamar meg-előlegezett következtetést: „A nemzetközi valutáris rendszer fejlődésének eddigi története azt bizonyítja, hogy mindig a legnagyobb politikai, gazdasági és pénzügyi hatalommal rendelkező országok érdekei – az azoknak megfelelő játékszabályok és mechanizmusok – uralták a nemzetközi pénzügyi kapcsolatokat.” (17. o.) A fejlődés végső magyarázata tehát a világ politikai és gazdasági hatalmi súlypontjának eltolódása; a brit hegemonia megszűnte, az „oligopol” világhatalmi konstelláció kialakulása a két

világháború közötti időszakban; az Egyesült Államok uralma, majd annak fokozatos „leáldozása”. Lőrincné Istvánffy Hajna nem egyszerűen felidézi az egyes korszakokra jellemző nemzetközi pénzügyi rendszerek legfontosabb sajátosságait (melyek fő vonásaival minden közgazdásznak illik tisztában lennie), hanem izgalmas konkrétumokkal gazdagítja ismereteinket az arany forgalmi szerepével kapcsolatos epizódokkal éppúgy, mint a Nemzetközi Fizetések Bankja (BIS) kialakulásával vagy az Európai Fizetési Unióval (EPU) kapcsolatos adalékokkal. (Az EPU-val azért is érdemes közelebbről megismerkednünk, mert az elmúlt fél évtizedben sokan és sokszor vetették fel, mennyire hasznos lehetne egy ehhez hasonló intézmény a kelet-európai régió számára is. Az elemzés – meg a közelmúlt történelme – egyaránt bebizonyítja, hogy az arra érett gazdaságok effajta regionális összefogás nélkül is képesek vállalni valutájuk konvertibilitását.)

A közös piac országainak valutáris és pénzügy-politikai együttműködése – vagyis a könyv szorosabban vett tárgya – a nyugat-európai integráció más területeihez hasonlóan hosszadalmas (de szakaszos, vagyis időről időre megtorpanó, majd ismét nekilendülő) fejlődés eredményeképpen érte el mai, most is csak átmenetinek minősülő állapotát. A fejlődést a pénzügyek terén is az eltérő helyzetű, különböző adottságú és ezért sokszor divergáló érdekű országok állandó ütközéseinek, vitáinak – majd bölcs kompromisszumainak sorozata jellemezte. Lőrincné Istvánffy Hajna munkájának talán legfőbb erénye, hogy nagy figyelmet fordít ezeknek az ellentéteknek, a fejlődéssel szükségképpen együtt járó kisebb-nagyobb válságoknak a bemutatására; az olvasót újból és újból rádöbbeníti arra, hogy ennek az integrációnak a fogantatását az „alapító atyák” elképzeléseinek és vágyainak emelkedettsége jellemezte, de a megszületése és fejlődése éppúgy nem nélkülözte a fájdalmat, a lemondást és a meghátrálásokat, mint ahogyan az a legtöbb ember életét is megterheli.

A kötet részletesen bemutatja az EK-országok pénzügyi együttműködésének – 1979-ig tartó – korai, 1979 és 1990 közötti kifejtett, majd a maastrichti szerződéssel szentesített, illetve továbbfejlesztett Delors-tervvel kezdődő érett szakaszát. Az olvasó megismerkedhet – többek között – a valutakígyó létrejöttével, a valutáris kooperáció viszonylag magas fokát megtestesítő Európai Monetáris Rendszerrel, annak egymást követő fejlődési stádiumaival, az ECU lényegével és jelentőségével, az EK „felségterületén” túlnyúló árfolyammechanizmussal (ERM) és sajátos intervenciók elveivel, eljárásaival, a gazdasági és monetáris unió „akciótervével” – és megvalósításának nehézségeivel.

Az európai pénzügyek közgazdaságtani szempontból legizgalmasabb területe az egyes pénzrendszerek, nemzetgazdaságok összefonódása. Ezt vizsgálja meg a könyv harmadik fejezete, amely számtalan eszközt vonultat föl a pénzügyi integráció szorosságának mérésére, a különböző kamatparitási elméletektől a közvetett (banki szerepvállalással megvalósuló) és a közvetlen (bankok belépése nélküli) finanszírozás arányán át az egyes nemzeti pénzpiacokon igénybe vehető szolgáltatások közös halmazának nagyságáig. E mutatók – még azok is, amelyek korábban számottevő eltéréseket jeleztek – csaknem kivétel nélkül az összefonódás erősödéséről tanúskodnak. Érdekes, napjaink hazai vitáiban is hasznosítható tanulságokat szűr le a szerző az univerzális és a specializált bankrendszer előnyeinek és hátrányainak egybevetéséből. Bár úgy tűnik, Magyarországon már e dilemma eldőlt az előbbi banktípus javára, a szerző nem érzi meggyőzőnek az univerzális bankok hatékonysági fölényét. A bankok szerepe tendenciájában csökken ugyan, az 1987-es pénzügyi válság megakasztotta ezt a folyamatot, és a pénzintézetek nyújtotta nagyobb biztonság átmenetileg ismét felértékelődött. A bankok súlyának változásától független, általános irányzat a piaci szereplők döntéseinek növekvő jelentősége: „A 90-es évek nemzetközi valutáris rendszere tökéletesen ellentétes a II.

világháborút követően kialakított rendszerrel. A kulcskérdéseket nem a hivatalos szervezetek – kormányok vagy multilaterális fórumok – döntenek el, hanem a mind egységesebb nemzetközi rendszerbe integrálódott pénzügyi piacok.” (200. o.) A pénzügyi összefonódás egyik szemléletes bizonyítéka a direkttőke-áramlások felfutása. Sokat segítettek a nemzetközi pénzügyi kapcsolatok szövetének sűrűbbre szövésében az inkább egy, semmint két évtizedes múltra visszatekintő innovációk is.

Bár a bemutatott összefonódás elsősorban a piaci erők spontán hatásának eredménye, a közösségi szabályozás szerepét sem szabad alábecsülnünk. Mind a bankokra, mind a befektetési szolgáltatásokra vonatkozóan számos nagy jelentőségű előírás született (általában közösségi irányelv formáját öltve). Az EK sajátosságait kevésbé ismerőknek talán ellentmondásosnak tűnik, hogy az együttműködést újra meg újra a liberalizáció erősítésével kívánták fejleszteni, s a következmény mind több és szigorúbb előírás lett. E paradoxont egy közlekedési példával oldhatjuk föl: ha el kívánjuk törölni a gépkocsik sebességkorlátozását, és közben a közlekedők épségét sem akarjuk föláldozni, akkor bizony kemény rendszabályokat kell bevezetni a gépkocsik biztonsági berendezéseire vonatkozóan. Egy ABS-szel és légzsákkal felszerelt autó nyugodtabban száguldhat, mint az e felszereléseket nélkülöző társai. Ezt szem előtt tartva, nagyobb megértéssel olvasunk a különféle banki direktívákról; a minimális alaptőkére, a tőkemegfelelési mutatóra, a nagyhitelre vagy a betétbiztosításra vonatkozó előírásokról.

Az európai integrációval nem hivatásszerűen foglalkozó közgazdákhoz valószínűleg a kötet negyedik, A monetáris unió gazdaságtana című fejezete áll a legközelebb. Ez a rész ugyanis egy rendkívül izgalmas témát jár körül: vajon megvalósítható-e a monetáris unió, és ha igen, akkor miként változik a nemzeti gazdaságpolitikák mozgásteret. Az optimális valutaövezet immár „klasszikus” (hiszen az 1960-as évek elejéről származó) elmélete s annak továbbfejlesztett változatai teoretikusan világos iránymutatást adnak arra, hogy milyen feltételek fennállása esetén vezethető be közös valuta a siker valamelyes esélyével. Nyilvánvaló, hogy a közös (egységes) valuta bevezetése megszünteti az árfolyam-politika létalapját, s így az egyes tagországok az átmeneti (vagy annak hitt) versenyképességi hátrányokat többé még ideig-óráig sem ellensúlyozhatják a valuta leértékelésével. A közös monetáris politika várhatóan a mainál nagyobb szigorot honosít meg az unió legtöbb országában, s ennek sokrétű előnyeiből sokan profitálnak. Az infláció csökkenni fog – nem kis részben éppen a monetáris politika hitelességének erősödése miatt (ez a kifejezés elterjedtebb és pontosabb is, mint a könyvben többször előforduló hitelképesség), de emellett még számos más előny is jelentkezik majd.

A költségvetési politika merev, a változásokat csak nagy késéssel képes követni, ezért nagyon korlátozott eredmények várhatók tőle az unió legfőbb ellenségének tekintett „aszimmetrikus sokkok” kezelésében. A deficit felső határának előírása pedig egyébként is rövid pórázra fogja a túlköltekezésre hajlamos kormányokat. A várakozások mégis óriásiak: „Az egyetlen rendelkezésre álló makrogazdasági szabályozó, amellyel a belső egyensúly helyreállítása megkísérelhető, megakadályozva ezzel a reálárfolyam – [a] külső piaci versenyképesség – kedvezőtlen alakulásából fakadó külgazdasági egyensúlyhiány veszélyes fokozódását: a költségvetési politika.” (298. o.)

„A tagországok fiskális autonómiáját a gazdasági és monetáris unió nemcsak megengedi, de az unió zavartalan működése érdekében meg is követeli: ily módon remélhető, hogy az eseti egyensúlyhiányok nem feszítik szét az uniót. Az autonómia azonban távolról sem jelenti a költségvetési fegyelem teljes hiányát, a deficitek fenntartásának és növelésének abszolút szabadságát. Ellenkezőleg: a tagországok kormányainak na-

gyon szigorú költségvetési korlátokat kell betartaniuk. Az unió zavartalan működésének és kiteljesedésének ez az egyik legkritikusabb pontja: a kormányok az unión belül mennyiben lesznek hajlandók és képesek az egységes elvekre épülő költségvetési fejeelmet betartani?” (304. o.).

Az EMU jövője – illúzió vagy realitás címet viselő ötödik fejezet az előző résznél egy fokkal konkrétabb kérdésekkel foglalkozik: a maastrichti konvergenciakritériumokkal, egymással való kapcsolatukkal, teljesítésük feltételeivel, az eltérő helyzetű országok érdekkülönbségeivel. A követelményeket igen nagy kontrasztú háttér elé helyezi: az Európai Monetáris Rendszer (pontosabban árfolyam-mechanizmusa) 1992–1993-as összeomlásának bemutatását követően elemzi őket. Bár a tárgyalásmód mindig megmarad az elméleti gazdaságtani értekezésektől várt és megszokott általánosságai szinten, e fejezetben nagyon sok gyakorlati problémával is szembesülünk (az Európai Központi Bank létrehozásának kérdései, a vezetők kinevezésének módja, a döntési mechanizmus, a közös valuta bevezetésének mikéntje, a kosár összetételének változása stb.)

A könyv utolsó fejezete eltávolodik az EU-tól, és a rendszerváltó kelet-közép-európai országok gazdasági-pénzügyi gondjaival foglalkozik. A helyzetfelmérés fontos tanulsága, hogy „a liberális gazdaságpolitikának nagyon kemény piaci feltételei vannak. Ha e piaci feltételek hiányoznak, az állam gazdasági szerepét nem adhatja fel egyik napról a másikra. A gazdaság, illetve a piacok rugalmassága – alkalmazkodási potenciálja – objektíve behatárolja, hogy az adott kormány mikor és milyen mértékű liberalizációra vállalkozhat, s ettől a kormányt semmiféle külső vagy belső nyomás nem térítheti el. Az átalakuló gazdaságokban ez nem így történt” (426. o.) Az árfolyam-politikát mégsem szabad a piacvédelem szolgálatába állítani, mert „a leértékelés egyik biztos közvetlen hatása a reálbérek általános csökkenése; valamennyi ágazatban és vállalatnál, a valóságos versenyképességtől teljesen függetlenül a reálbérek esése következik be” (439. o.).

A monetáris politika cselekvési szabadsága az átmeneti gazdaságokban is nagymértékben beszűkült: a kamatok a külföldi tőke áramlásának liberalizálásával nem használhatták a konjunktúra befolyásolására, mert a kamatlábak drasztikus változtatása a külföldi tőke gyors ki- vagy beáramlását idézte volna (idézné) elő.

Izgalmas olvasmány a kelet-közép-európai volt szocialista országok, de elsősorban a szovjet utódállamok pénzügyi reformjainak bemutatása. A leírásból kitűnik, hogy az egyes országok igen eltérő adottságokkal és talán még inkább különböző szakértelemmel láttak hozzá önálló pénzrendszereik kidolgozásához, a valutájuk konvertibilissé tételéhez. A balti államok, elsősorban is Észtország példája nemcsak irigylésre, hanem követésre is méltó lenne.

Lőrincné Istvánffy Hajna Az Európai Közösség (Unió) regionális politikája alcím alatt foglalja össze az EK által a kelet- és kelet-közép-európai régióknak nyújtott különféle pénzügyi támogatásokat. (Ez az alcím valamelyest megtévesztő, mert a *regionális politika* fogalma már foglalt az EK szótárában.) Bemutat néhány számítást is, amelyek a régió tőkeigényét próbálták meg fölmérni. Világos, hogy a belső megtakarítások elégtelensége miatt ez csak külső forrásokból fedezhető. Mivel pedig az igények óriásiak, ezeket piaci feltételekkel nemigen lehetne megszerezni. Így a térség országai igen nagy mértékben szorulnak rá egyrészt az EU-ból érkező működőtőke-importra, másrészt a szervezet és tagországai különféle segélyeire is.

Lőrincné Istvánffy Hajna könyve nem könnyű olvasmány: nem jelenségeket mutat be, nem statisztikákat magyaráz, de nem is a monetáris unió – egyébként kétségkívül izgalmas – technikai részleteinek útvesztőjébe viszi be az olvasót. Jóval túlterjed a pénzügyek területén; valójában – összefüggéseket, törvényszerűségeket is feltáró – gazdaságpolitikai munka. Pénztörténeti, gazdaságtörténeti, integrációs ismeretanyaga egyaránt igen bőséges. Nemcsak az Európai Unió iránt érdeklődő olvasóknak ajánljuk, hanem mindazoknak, akik úgy érzik; meg kell barátkozniuk napjaink pénzügyeinek általános összefüggéseivel és európai specialitásaival – vagy legalábbis korszerűsíteniük kell ezekkel kapcsolatos ismereteiket.

Halm Tamás